

Meister Eckhart

De boodschap van de middeleeuwse theoloog en mysticus Meister Eckhart is geen gemakkelijke. Hij is diep doordrongen van het besef dat we behalve zijn betrokkenheid op mensen helemaal niets van God kunnen weten, hélemaal niets. U kent waarschijnlijk wel het verhaal uit de joodse traditie over Abraham, die gepresenteerd wordt als zoon van een winkelier die beelden verkoopt van de plaatselijke goden. Op een dag moet hij op de winkel passen en slaat alle beelden kapot op één na. Als zijn vader terugkomt, beweert Abraham dat de godenbeelden ruzie hebben gekregen en elkaar aan gruzelementen sloegen en dat de sterkste gewonnen heeft. Zijn vader is woedend, en gelooft er niets van: 'Dat kunnen godenbeelden helemaal niet.' Abraham concludeert honend dat zijn vader zelf dus niet gelooft in die goden, niet aanneemt dat die goden zelf ook maar iets kunnen. En juist dit gepaste wantrouwen jegens de heersende religie maakte Abraham geschikt om los te breken uit dat verband en op weg te gaan, die stem achterna die hem roept naar een volstrekt onbekende toekomst in een onbekend land.

Eckhart doet me in zijn radicaliteit aan deze Abraham denken: hij slaat al onze godsbeelden kapot. Niets blijft ervan over. Al die eigenschappen die traditioneel aan God toegekend worden: liefde, wijsheid, goedheid... weg ermee. We moeten het allemaal loslaten, omdat we die eigenschappen vullen met wat wij liefdevol, wijs of goed vinden. Het is ons idee van goedheid waar Hij in onze gedachten aan voldoet, en ons idee van goedheid staat niet los van ons eigenbelang, onze gezondheid, ons welbevinden, ons idee dat de wereld in orde is, dat het goede beloond en het kwaad bestraft wordt. En we zijn ons dan niet eens bewust van onze beperktheid daarin. Daarom moeten we al die begrippen en gedachten over God helemaal loslaten, vindt Eckhart. God ontsnapt aan alle definities, Hij is zo oneindig veel groter dan onze werkelijkheid dat Hij op geen enkele manier in dat soort termen geïdentificeerd kan worden.

God is naamloos, want niemand kan iets over hem zeggen of weten. Hij is een zijn boven alle zijn en een niet-zijn boven alle zijn. (p.15)

Ook moet je niets over God willen weten, want God is boven alle kennis verheven. Een meester zegt: 'Had ik een God die ik zou kunnen kennen, dan zou ik hem nooit als God beschouwen.' Als er dan iets is wat je van hem denkt te kennen, dan is hij dat volstrekt niet, en met het feit dat je iets van hem denkt te weten weet je juist helemaal niets, en word je gelijk aan de dieren die ook niets weten. (p.18)

Een zijn boven alle zijn en een niet-zijn boven alle zijn. Wat moeten we aan met zo'n absolute abstractie? Als we alle beelden en ideeën over God loslaten, blijven we toch met lege handen staan? En dat is precies waar Eckhart ons wil hebben. Pas als we alle woorden laten varen, alle vertrouwde beelden durven opgeven, leeg worden, maken we ruimte voor de ontmoeting met God. Het enige wat we hoeven doen is vertrouwen dat God niets liever wil dan ons inderdaad te ontmoeten.

Het is een zekere waarheid, dat God het zo nodig heeft ons te zoeken, alsof zijn hele godheid ervan afhangt. En God kan ons evenmin ontberen als wij hem; want, zelfs als het zo zou zijn dat wij ons van God afkeren, dan zou God zich toch nooit van ons afkeren. Hij is van nature en naar zijn wezen zo, dat hij geven moet. (4^e gelezen fragment)

Wat er gebeurt als een mensenziel geheel gevuld kan raken van God, is een volkomen samensmelten van de ziel met God, van zijn wil met mijn wil, is een onbeschrijflijk vreugdevolle ervaring.

Ik heb een kracht in mijn ziel waarin God groenend en bloeiend van overgrote vreugde en glorie aanwezig is. Daar is zo'n hartelijke vreugde, zo'n onbegrijpelijk grote vreugde, dat niemand daarvan uitputtend gewagen kan. (preek Intravit Jesus in quoddam castellum))

Het is duidelijk: ondanks al zijn taalkracht en theologische deskundigheid schieten woorden hem tekort om die overweldigende ervaring over te brengen. Het vervult de hele werkelijkheid; je voelt je verbonden met al het bestaande, want je voelt/weet: de hele schepping is vervuld van God.

Wie eenmaal die mystieke ervaring gesmaakt heeft, wil dat weer en opnieuw en nog een keer. En dan gebeurt het niet... In de mystieke literatuur zijn de teksten over de diepe nacht van Gods afwezigheid minstens zo talrijk en zo indrukwekkend als de beschrijvingen van de mystieke versmelting, de eenheid met God. Eckhart heeft er maar één antwoord op: je moet het doorstaan, die afwezigheid gewoon maar laten gebeuren. Hij raadt zijn medebroeders, die hem vragen hoe ze moeten omgaan met die stilte, die verlatenheid, die zij als mislukking ervaren, hij raadt ze af iets te ondernemen om daar een einde aan te maken, geen preken te horen of stichtelijke boeken lezen, niet intens te gaan bidden of te vasten. 'Gelassenheit', laat het gewoon gebeuren, in het vertrouwen dat God toch naar jou op zoek is, altijd dichtbij jou is.

Die 'Gelassenheit' is denk ik voor ons een moeilijk punt. Ze geldt niet alleen voor onze geestelijke positie, voor onze ziel. Het betekent dat we alles moeten aanvaarden als Gods wil, niet uit een stoïcijnse onverstoortbaarheid, of als berusting in het onvermijdelijke, maar in een actieve houding van het loslaten van je eigen wil, van al het eigen streven.

Of het nu ziekte is of armoede of honger of dorst of wat dan ook wat God over je beschikt of niet beschikt of wat God je geeft of niet geeft, dat alles is voor jou het beste; en of je nu geen van beide bezit, geen vrome gevoelens en geen ingekeerdheid, en wat je ook hebt of niet hebt: stel je er alleen maar helemaal op in dat je in alle dingen Gods eer beoogt, en wat hij je ook aandoet, dat is het beste.' (p.96)

Dat is wel even slikken! Waren we in de 20^e eeuw nu juist het idee kwijtgeraakt van de voorzienigheid die ons naar believen ziekte en gezondheid stuurt, armoede en overvloed, natuurrampen, oorlog en wat niet al – 'de ongelooflijke slechtheid van het Opperwezen' noemde Karel van het Reve dat, niet onbegrijpelijk – hadden we die last van ons afgeschud (hoop ik), lijkt Eckhart ons dit alsnog voor te schotelen. Wat moeten we aan met zo'n passage? Je kunt je ervan afmaken door het op de middeleeuwse denken te schuiven. Maar dan neemt je Eckhart ook in de rest van zijn denken niet helemaal serieus (en dat staat natuurlijk iedereen vrij). Ton van der Stap koos een andere interpretatie. Het gaat er volgens hem niet om dat alles, goed en kwaad, ziekte en ellende, van God komt. 'De les is niet: God is een onbegrijpelijk wezen dat ons om raadselachtige redenen kwaad wil doen en dat hebben wij maar te aanvaarden. De les is: ziekte en ellende zijn er. De vraag is: hoe ga je ermee om?' Je moet je ziel niet afhankelijk maken van de uiterlijke omstandigheden als ziekte of armoede. Als die dingen onvermijdelijk blijken, 'dan is de beste houding ze niet te willen ontvluchten, maar je los te maken van de greep die ze op je kunnen uitoefenen. Of het nu gaat om ziekte of gezondheid, om fouten uit je verleden, om de schaamte die je voelt of het leed dat je is aangedaan, laat het los. Laat het je niet in zijn greep krijgen. (Ton van der Stap) Je mag, moet zelfs misschien, proberen gezond te worden of te blijven, je mag en moet de armoede van jezelf en van anderen bestrijden, als je daar maar niet je hele wezen door laat bepalen, als je niet daarin je gevoel van eigenwaarde vindt, als je maar beseft dat armoede of ziekte niet een indicatie is voor de relatie tussen God en jouw ziel. Het omgekeerde is volgens Eckhart trouwens ook waar: ook een prachtige, mystieke vervulling van de ziel maakt die ziel niet waardevoller, en staat niet dichterbij dan wie alleen verlatenheid en stilte ervaart.

En dat troost mij niet weinig, want ik heb zelf zelf niet zo'n talent voor mystiek. En ik moet eerlijk zeggen: ik heb een beetje moeite met die preoccupatie van Eckhart met de ziel. Waar het steeds maar draait om die exclusieve relatie tussen God en de ziel mis ik de aandacht voor wereld, de naaste; ik mis de profetische component, zeg maar. Voor Ton van der Stap horen die twee onlosmakelijk bij elkaar, daarom bewonderde hij Ignatius van Loyola ook zo, de stichter van zijn orde, die overweldigende mystieke ervaringen had, maar ook tehuizen stichtte voor prostituees en zorgde voor zwerfkinderen. We moeten het maar als gegeven aanvaarden dat de ene mens meer aanleg heeft voor de profetische pool en de ander meer voor de mystieke. Beide polen berusten op dezelfde basis: de liefde van God. Maar de mysticus kan niet zonder de profeet, net zomin als de profeet zonder de mysticus kan. Profeten die geen voeling houden met hun innerlijke bron, worden hard, verbeteren, en uiteindelijk liefdeloos. Mystici die geen oog hebben voor de wereld worden vrij zwevende individualisten, die misschien geen vlieg kwaad doen, maar de wereld ook geen spiertje beter achterlaten dan zij haar aangetroffen hebben. En al ligt daar bij hem het accent niet, Eckhart heeft er terdege oog voor. Om hem nog één keer te citeren:

Al was een mens in een extase zo groot als van Sint Paulus, en hij wist dat een zieke een soepje van hem nodig had – dan zou ik het het beste vinden als hij uit liefde die extase losliet en in groter liefde de zieke zou dienen.' (Rede der Unterweisung 10)

Mystiek en profetie, aan ons het evenwicht te vinden, in ons eigen innerlijk en in onze gemeenschap als geheel.

Bettine Siertsema